

ERFGOED

JOHAN STROBBE

EEN ONDERWIJZER OVERDENKT OORLOG EN REPRESSIE.

FAMILIEARCHIEVEN ALS BRON VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE VLAAMSE BEWEGING

De studie van de geschiedenis blijft immer in beweging. Nieuwe onderzoeksvragen en modernere onderzoeksmethoden maar vooral de beschikbaarheid van bronnen leiden tot nieuwe inzichten en publicaties. Documentatiecentra en archieven herbergen nog tal van onontgonnen bronnen en deze erfgoedrubriek is daar een sprekend bewijs van. Moeilijker op te sporen is ongetwijfeld het omvangrijk historisch materiaal dat besloten ligt in de Vlaamse familiearchieven. Sommige families zijn zich van de waarde van hun archief goed bewust, anderen beschouwen de bronnen als een stapel oud papier, waarbij het gevaar bestaat dat een volgende generatie dit verleden ongenadig naar het recyclagepark voert. Het dagboek van inspecteur-onderwijzer Alfons Claes (1904-1970), dat hier kort wordt voorgesteld, bevindt zich gelukkig in de eerste categorie.

De familie koestert het dagboek van Alfons Claes immers als een kostbare schat. Dit ingebonden boek op groot formaat met als plechtstatige titel *Historia Familiae Claes*, werd nu voor het eerst door de familie voor onderzoek vrijgegeven. Naast een eerder traditioneel chronologisch overzicht van de familiegeschiedenis in de twintigste eeuw met foto's en uiteenlopende documenten (rouwberichten, voedselbonnen, huwelijksaankondigingen,...), later door zijn zoon Luc aangevuld met bijkomende familiegegevens, bevat de *Historia Familiae Claes* een heel persoonlijk relaas over hoe een intellectueel (Alfons Claes) langs de zijlijn het woelige oorlogsgebeuren tussen 1940 en 1944 heeft beleefd.

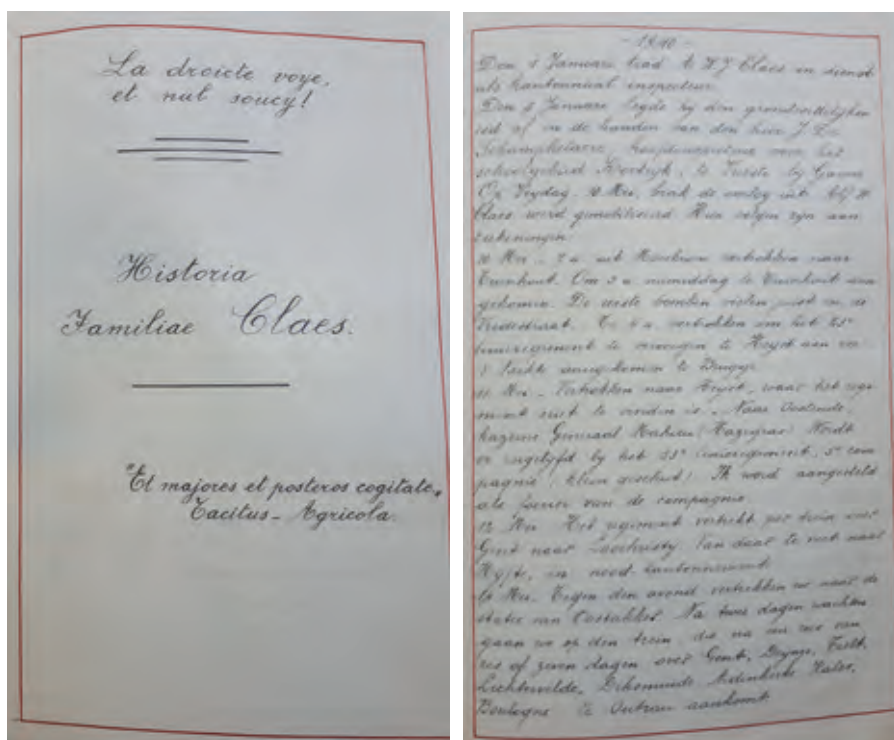
^ Alfons Claes (derde van rechts, staand) met zijn medestudenten van de normaalschool in Sint-Niklaas. [Collectie familie Claes]

Alfons Claes werd op 19 september 1904 geboren als zoon van de Gentse hoofdonderwijzer Willem Claes.¹ Hij trad in de voetsporen van zijn vader: hij studeerde aan de Normaalschool van Sint-Niklaas en begon les te geven op 1 september 1924 in de lagere school van het Sint-Barbaracollege in Gent, waar het onderwijs nog Franstalig was. Vanaf 1931 ging hij aan de slag in de Voorbereidende Afdeling van het Sint-Jozefscollege in Turnhout, eveneens in handen van de jezuïeten maar wel Nederlandstalig. Daar leerde hij zijn toekomstige vrouw Elisabeth Raeymaeckers (1912-1992) kennen, een familielid van zijn hospita en ook al de dochter van een onderwijzer. Alfons Claes werd in december 1939 benoemd tot kantonnaal inspecteur voor het lager onderwijs voor het schoolkanton Kortrijk-Moeskroen. Hij kreeg dit tweetalig gebied toegewezen omdat hij zijn examen zowel in het Nederlands als in het Frans had afgelegd en de beide landstalen perfect beheerste. Hij zou die functie tijdens de hele oorlog blijven uitoefenen ook al waren de treinverbindingen tussen zijn woon- en werkplaats slecht en gevaarlijk. Daarom legde hij het traject Turnhout-Moeskroen soms per fiets af, verbleef

— 1 Willem Hubert Claes (1874-1941) werd geboren op de ouderlijke hoeve in Eksel, waar hij aanvankelijk meewerkte. Gestimuleerd door de plaatselijke pastoor behaalde hij zijn diploma van onderwijzer voor de middenjury in Gent op 24 oktober 1895 en gaf daarna les in verschillende lagere scholen in Gent. Na zijn pensionering keerde hij in 1932 uit heimwee terug naar de Kempen. Hij vestigde zich in Turnhout en was er zijn laatste tien levensjaren heel actief op gebied van heemkunde en toponymie. Hij publiceerde in *Taxandria* (Tijdschrift van de Geschiedkundige Kring van Turnhout) en *Limburg* en was medewerker van pater Verschueren sj. voor zijn *Modern Woordenboek*.

dan enkele weken in het inspectiegebied en overnachtte er bij familie of bevriende onderwijzers. Na de wereldoorlog kon hij als inspecteur aan de slag in Brussel (1945), later in Turnhout (1950) om ten slotte zijn loopbaan te eindigen als hoofdinspecteur voor het hoofdtoezichtgebied Zottegem (1960).

Alfons Claes wordt in het familieboek voorgesteld als een beminnelijk en fijngevoelig man, sterk bezorgd om de onderwijzer als mens en om het peil van het onderwijs. Het boek verwoordt het als volgt: "Veel schoolgebouwen waren erg verouderd en dateerden nog van de vorige eeuw (periode van de schoolstrijd van 1879). Vooral de primitieve toiletten waren hem een doorn in het oog en talrijk waren de oude schoolpotentaten die nog lesgeven in het plaatselijk dialect. Dikwijls ging hij te voet of per fiets door de bossen en de hei (de eerste auto werd gekocht in 1954) van Turnhout naar Arendonk, Zondereigen, Merksplas enz. om op het onverwachts een school te gaan inspecteren want de onderwijzers voelden zich veilig als de tram van Turnhout al voorbij was. Sommigen verlieten dan hun klas of haakten het bord van de muur om er met de kinderen een partijtje op te kaarten. Anderen zaten met de fles jenever in de klas of gingen in het dorpscafé hun dorst lessen."

^ Titelpagina van *Historia Familiae Claes* en pagina '1940' uit het dagboek van Alfons Claes. [Collectie familie Claes]

In zijn dagboek bestempelt Alfons zichzelf als verdraagzaam, als iemand die met iedereen wil overeenkomen *"als hij maar een eerlijk mens is"*.² Uit zijn geschriften komt hij tevoorschijn als een cultureel hoogstaand man, een denker, in oorlogstijd zowel kritisch voor de Duitse bezetter als voor de geallieerden, eerder Vlaamsgezind (*"volksverbonden"*) maar niet actief in de Vlaamse beweging of in partijpolitiek, iemand met een afkeer voor politici, Belgisch patriotisme en voor de repressie, als een man ten slotte die wegloopt van de massa en elke vorm van extremisme schuwt.

De ingrijpende oorlogsgebeurtenissen nemen het grootste gedeelte van het dagboek in. Op 10 mei 1940 werd Alfons Claes gemobiliseerd. Hij haastte zich van Moeskroen naar Turnhout en kwam daar juist op tijd aan om er de eerste bommen mee te maken die door de ironie van het lot uitgerekend in de Vredestraat terechtkwamen. Vandaar reisde hij naar de kustgemeente Heist om er het 23ste Linierement te vervoegen maar het regiment bleek er spoorloos. In Oostende werd hij dan ingelijfd in het 53ste Linierement, waar hij foerier werd van de 5de compagnie. Op 12 mei vertrok zijn regiment per trein naar Lochristi en daarna te voet naar Hijfte. Twee dagen later spoorde de eenheid zuidwaarts naar Outrau in de buurt van het Noord-Franse Boulogne. Op 23 mei maakte hij er een bombardement mee en twee dagen later werd hij bij de citadel van Boulogne krijgsgevangen gemaakt. In kolonne begon dan een dagenlange

voettocht via Le Portel, Dèsvres en Hucquelières tot in Hesdin waar hij door Oberwachtmeister Willy Reineke (*"een lieve jongen"*) als tolk werd opgeëist. De mars, met overnachtingen onder de blote sterrenhemel, ging verder in zuidelijke richting via Frévent, Doullens, Foucquevillers naar het 'Gefangenenlager' van Bapaume. Onderweg slaagde Claes erin een briefje voor zijn echtgenote mee te geven aan een terugkerende vluchteling uit Brussel: *"Liefste Lisette en allemaal, ik ben krijgsgevangen genomen in Boulogne aan zee. Ik stel het heel goed. U hoeft zich om mij niet te bekommeren. We hebben goede hoop weldra naar huis terug te gaan. Wij worden hier zeer goed behandeld."* En na deze geruststelling voor de familie volgde forse kritiek op de bondgenoten: *"In Boulogne heb ik*

² Tenzij anders aangegeven komen alle citaten in de tekst uit het familieboek Claes.

< Alfons Claes (rechts) als Belgisch soldaat.
[Collectie familie Claes]

harde dagen doorgemaakt. De Franschen gaven ons geen eten en de Engelschen natuurlijk nog minder. De Engelschen zijn na den slag ingescheept en hebben de Belgen natuurlijk in den steek gelaten. Tot binnen enkele dagen. Houdt allemaal goeden moed; de kwade dagen zijn bijna voorbij.” Vanuit Bapeaume vertrok hij op 9 juni per fiets naar huis met een ‘Ausweis’ op zak waarin stond “*der belg. Soldat A. Claes hat dem Gefangenenlager gute Dienste geleistert. Er ist im Besitz eines Fahrrades. Ich bitte ihm dieses zu belassen bis zu seinem Bestimmungsort zur weiteren Benutzung.*” De volgende dag al, rond de middag, belde hij bij hem thuis aan, Oude Vaartstraat 24 in Turnhout, waar zijn oudste zoon Guy (~1934) verbaasd de deur opende.

Na de bewogen Achttiendaagse veldtocht keerde de rust in het nu bezette land langzaam terug. Alfons ging opnieuw aan de slag in Moeskroen en vulde zijn dagboek met familiegebeurtenissen zoals het overlijden van zijn vader en de academische bekroning van het werk van zijn oudste zus Aimée.³ Vanaf 1943 komen de oorlogspierikelen meer en meer op de voorgrond. “*Mei 1943! We gaan het vierde oorlogsjaar in en nog schijnt de vrede niet nabij. De toestand is ondraaglijk geworden: de bevoorrading is uiterst slecht. Met wat men voor de rantsoenzegeltjes krijgt kan geen mensch in 't leven blijven en op de 'zwarte markt' is alles verschrikkelijk duur. Het rantsoenbrood is oneetbaar: melasse, aardappelbloem, zelfs gemalen erwten en God weet wat vuiligheid nog meer worden onder het meel vermengd.*” Hij vermeldt de opeisingen van jongemannen om in Duitsland te gaan werken (“*Voor een paar weken, den Zondag, werden ze zelfs te Sluis door de Duitsche gendarmen uit de kerk gehaald. Men denkt terug aan den tijd van den Boerenkrijg*”), de torenhoge prijzen van de levensmiddelen, de toenemende luchtbombardementen en het stelen van de kerkklokken door de bezetter (“*Die met klokken schiet, gaat te niet, zeggen de menschen*”).

De grootste aandacht ruimt het dagboek voor de septemberdagen van 1944. Enkele brieven aan zijn jongste zus Maria⁴ (acht A4'tjes, recto verso) vullen dit getuigenis aan. Hier laat de auteur in zijn hart kijken en maakt hij plaats voor persoonlijke bedenkingen. Dag na dag kunnen we de bevrijding van Turnhout volgen. In tegenstelling tot het grootste deel van de rest van het land liet dat lang verwachte moment veel

——— 3 Aimée Ida Claes (1903-1987) was in 1927 ingetreden in het klooster van de Zusters van Liefde van Jezus en Maria in Gent (kloosternaam: zuster Francine) en promoveerde in 1939 tot doctor in de Natuurkunde aan de KU Leuven. Ze gaf les aan de Sint-Bavo Humaniora in Gent. Samen met kanunnik André Delaruelle (1905-1984) genoot zij bekendheid in de Vlaamse onderwijswereld voor hun vele Nederlandstalige handboeken wiskunde, scheikunde en natuurkunde voor het middelbaar en normaalonderwijs. Op 6 mei 1942 ontvingen zij van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen de Joseph De Keynprijs voor het eerste deel van hun *Beginselen der natuurkunde*. Bronnen: Familieboek Claes en M. d'Hoker, *Delaruelle, André*, op: <https://nevb.be/wiki/Delaruelle,...Andr%C3%A9>.

4 Maria Claes (1906-1990) werd wetenschappelijk en letterkundig regentes en daarna licentiaat in de wiskunde. Zij was lerares wiskunde aan het meisjesatheneum in Sint-Jans-Molenbeek en nadien in Mechelen. Maria bleef ongehuwd en woonde tot haar pensioen in de Vrijheidslaan in Koekelberg, nadien in de Frère-Orbanlaan in Gent.

langer dan gehoopt op zich wachten. De gevechten aan het Albertkanaal duurden tot 22 september en de geallieerden lieten tijdens hun opmars Turnhout voorlopig links liggen. Vanaf 12 september lag de stad in de frontlinie en de blijvende aanwezigheid van zenuwachtige Duitse gevechtstroepen zorgde voor een gevaarlijke en vijandige sfeer.⁵ Alfons Claes was via de uitzendingen van Radio Brussel op de hoogte van de snelle vorderingen van de geallieerde legers. De onderwijzer was er niet gerust in. Sommigen zonnen immers op wraak: de repressie volgde de bevrijders op de voet. Familieleden herinneren zich dat zijn zus Maria enkele keren op stap was geweest om voordrachten te houden ten gunste van het gebruik van het Nederlands in het onderwijs⁶ en dit *“voor een VNV-gelieerde culturele vereniging”*.⁷ Zoiets kon uitgelegd worden als een vorm van collaboratie. Maria Claes woonde en werkte in Brussel, waar de situatie voor Vlaamsgezinden nog meer precair was dan elders en dat besefte Alfons: *“Ik ben bang om U en tante.⁸ Ik weet wel dat U niets ergs ten laste kan gelegd worden, ten minste indien de kampers voor de ‘vrijheid’ de vrijheid van gedachte niet opvatten als vrijheid om te denken net zoals zij. Doch daar is het gepeupel dat geen onderscheid kan maken tusschen iemand die om geld een medeburger verklikt en iemand die voor een gedachte uitkomt.”*⁹ Naast het fysieke en materiële repressiegevaar kon de lerares ook haar job verliezen: *“Ze kunnen U natuurlijk, volgens hun gevestigde zeden, broodrooven. Gelukkig kunt ge er wel voor een tijd tegen: daar is nog het huis op de Antw. Steenweg dat we kunnen belasten of verkoopen. En ondertusschen vindt ge wel een betrekking. Licht U goed in nopens degenen die U moeilijkheden zouden berokkenen, opdat al wat Claes heet, in familiale solidariteit zoals we het gewoon zijn, de gelegenheden zouden kunnen te baat nemen om ze te doen boeten.”*

In een brief van enkele dagen later (8 september 1944) komt de onzekerheid weer boven, nu ook voor hemzelf: *“Ik schommel voortdurend van de een gemoedsstemming in de andere, van angstvol pessimisme naar hoopvol optimisme, van het zwartste wantrouwen in de patriotardskliek naar een rustig vertrouwen in de redelijkheid van mensen die in een verantwoordelijk ambt staan en het sterke bewustzijn dat U noch mij niets ernstigs kan ten laste gelegd worden.”* Alfons Claes had wel degelijk redenen om zich zorgen te maken. De bekende Flor Grammens¹⁰ was sinds december 1941 voorzitter van de Commissie

5 Zie H. De Kok & S. Van Clemen, *Turnhout tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Turnhout, 2003; C. Stessens, *Oorlogsprikelen in Turnhout. Het verhaal van een Kempische stad tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling 1999-2000, en S. Van Clemen, *De militaire gebeurtenissen in Turnhout tijdens de Tweede Wereldoorlog*, in: *Taxandria*, jg. 80, 1998, pp. 123-143.

6 Mondelinge getuigenis van kleindochter Nele Claes, Roeselare, 10 juni 2019.

7 E-mail van Luc Claes op 12 augustus 2019, die er tussen haakjes aan toevoegt *“Volk en Staat?”*.

8 Na het overlijden van haar ouders had Maria Claes de ongehuwde zus van haar moeder, Marie Maroy (1867- 1954) in huis genomen.

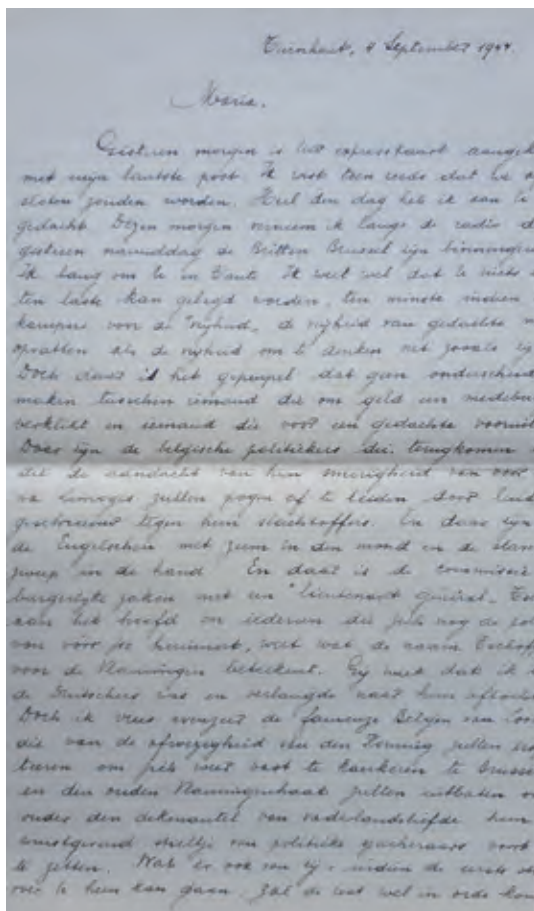
9 De citaten over de periode september 1944 komen zowel uit het dagboek als uit de brieven naar Maria en een brief aan zijn nicht Prudence. Soms zijn de passages uit de brieven en het dagboek identiek.

10 Flor Grammens (1899-1985) was onderwijzer en zette zich in de jaren dertig vooral in

- > Brief van Alfons Claes aan Marie Claes, 4 september 1944. [Collectie familie Claes]

voor Taaltoezicht en spande zich daar in om allerlei taaltoestanden in besturen en in het onderwijs recht te trekken. In het toen nog West-Vlaamse Moeskroen stuurden veel Nederlandstalige ouders hun kinderen naar een Franstalige school omdat zij wisten dat de Franse taal de beroepskansen van hun kind ten goede kwam zowel in België als in het Noord-Franse industriebekken. Grammens' Commissie onderzocht de gebruikte huistaal van kinderen die naar de Franstalige klassen gingen en had de macht Nederlandstaligen naar Vlaamse klassen over te hevelen. Voor inspecteur Alfons Claes betekende dit een gedwongen en delicate samenwerking; als hij de Commissie tegenwerkte kon hij als saboteur opgepakt worden door de bezetter en als hij zich al te gewillig opstelde kon hij later van collaboratie beticht worden. Hij wist echter altijd de kool en de geit te sparen door zijn diplomatie en beminnelijkheid. Wel nam de hoop op

een voorspoedige afloop voor zijn zus toe wanneer hij via radio Brussel hoorde dat Julien Kuypers¹¹ was benoemd tot secretaris-generaal a.i. voor Openbaar Onderwijs. "Ik dacht aan U en aan Uw relaties met zijn schoonzuster. Gij hebt altijd chance!"¹² Maar een kaartje, gekleefd in het dagboek, gedateerd 11 juli 1945 en ondertekend door een

— voor de naleving van de taalwetgeving in de gemeenten rond de taalgrens. In 1939 werd hij als onafhankelijke tot parlamentslid verkozen op een VNV-lijst. Na de oorlog werd hij opgepakt en in 1950 vrijgelaten. Zie ook L. Wils, Grammens, Flor, in: NEVB, Tielt, 1998, pp. 1348-1350.

11 Julien Kuypers (1892-1967), zoon van een onderwijzer en zelf ook onderwijzer was voor de Tweede Wereldoorlog betrokken bij de vernederlandsing van het lager en middelbaar onderwijs. Hij was voorzitter van het dagelijks bestuur van de NIR (Nationaal Instituut voor Radio-omroep) en kabinetschef van verschillende socialistische ministers. Zie ook J. Neyt, Kuypers, Julien, in: NEVB [...], pp. 1759-1760.

12 Deze brief, opgenomen in het familieboek, laat uitschijnen dat Maria Claes de schoonzuster van Julien Kuypers kende.

zekere Jos. Peeters uit Jette, doet vermoeden dat Maria Claes toch slachtoffer werd van de epuratie: *"Waarde Heer en Vriend, Er wordt mij zoeven bericht dat de aangaande uw zuster gevallen beslissing noodlottig is. Zij wordt afgesteld. Dit bericht is natuurlijk volstrekt vertrouwelijk. Eerlang ontvangt de zus officieel kennisgeving."* Opvallend genoeg rept het uitgebreide familieboek hier met geen woord over, ook niet op de volle bladzijde die aan Maria is gewijd. Daar vernemen we alleen dat zij na Molenbeek in Mechelen ging lesgeven. Maria werd echter wel degelijk geschorst maar kon om aan de kost te komen als secretaresse aan de slag bij sigarenfabrikant Maurice Van der Marliere in Heestert. Maurice was gehuwd met Angèle Vandenburie, een nicht van de familie Maroy, de familie van haar moeder. Na enkele maanden werd Maria in ere hersteld maar ondertussen was haar plaats in Sint-Jans-Molenbeek ingenomen en diende zij te herbeginnen in het atheneum van Mechelen.

Ondertussen trokken *"honderden zwarten met vrouwen en kinderen"* door de straten van Turnhout. *"Ellendig om zien"*, aldus Alfons Claes. Hij maakt ook melding van een Rode Kruistrein die op 7 september *"aan het Zwart Water met verschrikkelijk geweld"* botste

op een trein vol *"zwarte vluchtelingen uit Roeselare. (...) Zeer veel dooden en gekwetsen. Die mensen uit Roeselare waren uitgehongerd. De boeren uit de omgeving hebben hun koeien in de weiden afgemolken om de kleine kinderen eten te geven. Wat zal het zijn als al die duizenden eenmaal terug in het land terugkeeren, want ze kunnen niet eeuwig in Duitschland blijven en er zijn in België geen gevangenen genoeg om ze allemaal te kerkeren! Concentratiekampen? Zoals de Engelschen het gedaan hebben in Transvaal?"* De terugtocht van de Duitse troepen deed hem denken *"aan de tooneelen die ik in 1918 gezien heb van op de St.-Michielsbrug te Gent. Met boerenkarren, bESPANNEN met logge paarden, afkomstig uit de omgeving van mijn kanton te zien aan de plaatjes van de wagens, overladen met allerhande gepak en rommel... Meestal oude mensen met getrokken gezichten, kerels van 50 à 60 jaar zonder den minsten strijd lust, met angst en moedeloosheid in de oogen. Oorlogswee en ellende."* SS-soldaten plunderden winkels

< Alfons Claes in 1930. [Collectie familie Claes]

maar ook de plaatselijke bevolking liet zich niet onbetuigd en haalde magazijnen en kolenvoorraden leeg. De politie die wilde tussenkomen werd op stenen onthaald en koos de vlucht. Alfons Claes had de verhalen over wat er zich in de stad afspeelde meestal van horen zeggen want hij waagde zich hoe langer hoe minder op straat. De Duitsers zochten immers mannen om voor hen loopgraven te delven en bij het minste gevaar verschuilde Alfons zich in de dakruimte boven zijn bureau vanwaar uit hij mannen in alle richtingen over muren en daken zag wegluchten. *“Het gerucht loopt dat de Engelschen zijn teruggeslagen te Merksem, sommigen beweren dat ze uit Antwerpen zouden zijn verdreven. (...) Men praat, praat zonder ophouden, en de onzinnigste dingen worden rondgebeld. Gisteren werd verteld dat ze te Antwerpen, Zondag a.s., de ‘zwarten’ die men aldaar heeft kunnen vangen zullen tentoonstellen voor het publiek in de leeuwenkooien van den dierentuin. De gardzivielen van Londen zijn daar zeker toe bekwaam (...)”*

Het wachten en de onzekerheid over het lot van zijn familie vielen Alfons zwaar. Hij zag Britse krijgsgevangenen en gewonden, de zware Duitse tanks die zich al hadden teruggetrokken verschenen opnieuw in het straatbeeld en een Hauptmann pochte dat *“ons nieuw wapen over enkele dagen in werking treedt en dan rukken we weer Frankrijk binnen”*. Claes was sceptisch want dag na dag waren er meer ontploffingen te horen. Het front kwam dus dichterbij en de Duitsers lieten bruggen en spoorwegen in de lucht vliegen. Sinds de elektriciteit en dus ook radio Brussel was uitgevallen, was men afgesneden van enig nieuws van buitenaf. *“Gisteren was het veertien dagen dat de geallieerden Brussel veroverden! En wij zitten hier nog met de gebakken peren. Had ik maar nieuws van U(...)”*. Pas zes dagen later, op zondag 24 september, verdwenen de allerlaatste eenheden van de 719de Duitse infanteriedivisie definitief uit de stad. *“De witte brigade is op het stadhuis. We wachten dus op de Engelsen.”*

Met de Witte Brigade en overigens met het verzet in het algemeen liep Alfons Claes niet hoog op. Hij vroeg zich tijdens de septemberdagen herhaaldelijk af waar de verzetsmannen bleven (*“ik geloof dat er hier in de Kempen maar een zeer mager ondergronds leger is. (...) Hun velletje is hun te lief om heldhaftig te sneuvelen.”*). Er waren in Turnhout nochtans verschillende verzetsgroepen actief. De Belgische Nationale Beweging (BNB) was numeriek wellicht de grootste in de regio maar het was het Kempisch Legioen dat een belangrijke rol speelde tijdens de bevrijding. Negen verzetslieden kwamen er in die septemberdagen om het leven.¹³ In zijn dagboek voorzag Claes wel al de actieve rol die de verzetsbewegingen zich zouden toemeten na de bevrijding.

——— 13 Het Kempisch Legioen werd in juli 1942 opgericht. Op 26 december 1942 en ook op 3 maart 1944 werden verschillende leden aangehouden en naar concentratiekampen gedeporteerd. 51 van hen zouden de kampen niet overleven. Op het einde van de oorlog telde het Legioen 48 Turnhoutse leden. H. De Kok & S. Van Clemen, *Turnhout tijdens de Tweede Wereldoorlog [...]*, p. 86. Zie ook W. Baeten, *Het Kempisch Legioen: de dubbele strijd van een verzetsbeweging 1942-1944 en 1944-1961*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, UGent, 2004.

Het hardst ging Alfons Claes tekeer tegen zij die van de oorlogsomstandigheden hadden geprofiteerd: *"al de smeerlappen, die zich in binnen- en buitenland vetgemest hebben: boeren, woekeraars, oorlogsindustriemensen, politiciers en andere bandieten zonder eer en zonder geweten. Wie zijn de traîtres, de verraders? Ceux à qui la guerre a profité. De onschuldigen, de slachtoffers, zijn degenen die geheel of ten dele door den oorlog zijn ten onder gegaan, welke ook hun gedachten zijn over binnenlandsche en buitenlandsche politiek."* De politici prijken nadrukkelijk in het lijstje en de afkeer voor die groep kwam voortdurend terug. Hij kon maar niet zwijgen over *"de zeembaard Van Cauwelaert"*, over *"la voix noyée de larmes van Gutt(enstein)"*, *"la soi-disant législative des gardes civiques de Londres est nulle, nulle"*, over *"de belgische politiciers die terugkomen en die de aandacht van hun smerigheid van voor en na Limoges zullen pogen af te leiden door luid geschreeuw tegen hun slachtoffers"* en hij had het over de *"champetterocratie"*. *"En daar is de commissie voor burgerlijke zaken met een 'lieutenant général' Tschoffen¹⁴ aan het hoofd en iedereen die zich nog de politiek van voor 40 herinnert, weet wat de naam Tschoffen voor de Vlamingen beteekent. Gij weet dat ik tegen de Duitschers was en verlangde naar hun aftocht. Doch ik vrees evenzeer de fameuze Belgen van Londen die van de afwezigheid van den Koning zullen profiteren om zich weer vast te kankeren te Brussel en den ouden Vlamingenhaat zullen uitbaten om onder den dekmantel van vaderlandsliefde hun winstgevend stieltje van politieke sjacheraars voort te zetten."* Op zowat elke bladzijde spuwde hij zijn gal. Hij stelde wel vertrouwen in de koning en hekelde de regering in Londen die over de vorst zweeg als een graf. *"Het ware te hopen dat de koning gauw kon terug komen. In hem, en in hem alleen stelt het volk betrouwen en ik geloof dat hij alleen sommige zaken op hun plooi zou kunnen brengen. Tenminste indien hij zich niet laat knevelen door die honden van politiciers van alle pluimage."*

Zijn afschuw van de politiek dateerde al van voor de oorlog (*"ik ging steeds naar de stembus om de boet te vermijden"*), toen hij in het stemhokje *"verzen [schreef] die niet vleierend waren voor de paljassen wier naam op dat druksel voorkwam. Na de oorlog zal ik zelfs die moeite niet geven, zelfs mijn stembrief niet eens openplooiën"*. Maar in tegenstelling tot de velen die voor 1939 hun afkeer van de politiek vertaalden in een keuze voor extremistische partijen en groepen hield hij zich ver van de massa of grootse idealen. *"(...) de voorzichtigheid. Dat is de voornaamste les die ik uit dezen oorlog zal meedragen. Ik heb deze laatste dagen veel over de gebeurtenissen der laatste jaren nagedacht en trek er het volgende besluit uit: videtur beatitudo in otio esse sita.¹⁵ Menschen zooals wij doen best voor een goed deel ons af te zonderen van de wereld, onze activiteit te beperken tot het ambtelijk werk, geen initiatieven te nemen of geen verantwoordelijkheid te laden waar het niet strikt en plichtshalve vereischt is, en ons verder te cantonneeren in zuiver intellectuele bestrevingen en bespiegelingen. We weten er ten slotte te veel van om nog heelemaal*

14 Paul Tschoffen (1878-1961) was een Franstalig politicus van de Katholieke Partij. Tussen 1924 en 1934 was hij achtereenvolgens minister van Arbeid, Nijverheid en Sociale Voorzorg, Justitie en Koloniën. In 1942 vluchtte hij naar Londen.

15 "Het schijnt dat het geluk gelegen is in nietsdoen" (Aristoteles).

^ Alfons Claes (rechts) met zijn ouders en twee zussen, 1927. [Collectie familie Claes]

enthousiast te kunnen zijn. (...) Voor mijn part zal ik na den oorlog, meer nog als vroeger, spectateur plutôt qu'acteur zijn en mij verre houden van politiciers en priesters van allerlei godsdiensten."

"Zeer haatdragend is de bevolking hier niet" noteerde Alfons Claes op 6 september in zijn immer voorbeeldige handschrift. Christophe Stessens komt zijn studie tot de vaststelling dat "de collaboratie in Turnhout maar uiterst kleinschalig was, en dat we in de meeste gevallen eerder van enige sympathie met de bezetter kunnen spreken, dan wel van bewuste en actieve collaboratie".¹⁶ Harry De Kok en Sam Van Clemen van hun kant doen in hun studie over Turnhout tijdens de Tweede Wereldoorlog geen uitspraken over de omvang van de collaboratie.¹⁷ Toch ging ook in de Kempense stad de repressie van start onmiddellijk nadat de laatste Duitse infanteristen vertrokken waren.

— 16 C. Stessens, *Oorlogsprikelen in Turnhout* [...] te raadplegen op: [http://www.ethesis.net/turnhout/turnhout_Hoofdstuk_V\(8\).htm#5.1.%20De%20bevrijding:%20een%20feest%20met%20scherpe%20kantjes](http://www.ethesis.net/turnhout/turnhout_Hoofdstuk_V(8).htm#5.1.%20De%20bevrijding:%20een%20feest%20met%20scherpe%20kantjes).

17 Zij vermelden enkel dat de De Vlag over een eigen cel beschikte in Turnhout en dat 'minstens vijftien Turnhoutenaars sneuvelden in dienst van het Duitse leger'. H. De Kok & S. Van Clemen, *Turnhout tijdens de Tweede Wereldoorlog* [...], p. 72.

Verzetslui bezetten direct strategische plaatsen en begonnen aan de hand van een 'zuiveringslijst' met de aanhouding van burgers. *"Er zijn er bij die zeker een flinke straf verdienen: medewerkers van de Duitse politie, gemeene verklikkers en verraders, maar ook veel anderen. Na eenige dagen is men gewaar geworden dat in de weerstandsbewegingen een klein hoopje patriotards zitten en een heel grooten aanhang van gemeen volk. Oorlogstijden zijn troebele tijden"*. In zijn voorgaande brieven had Alfons Claes al gezinspeeld op wat komen zou en hij zag er ook een afrekening in met de Vlaamse beweging: *"Wie Vlaming is, is natuurlijk a priori verdacht. Het zal een treurige tijd worden voor al wat Vlaamsch is, nu de Belgische vlag weer allerhande ladingen dekt."* Een van de Turnhoutse repressieslachtoffers was dokter Laurent Spaenenborgh (1891-1976), die op 30 september werd opgepakt door "de woeste bende"¹⁸, maar snel weer werd vrijgelaten. Op 3 november werd de man opnieuw aangehouden en daarna opgesloten in de plaatselijke kazerne *"omdat hij onder de Duitse bezetting geneesheer is geweest van de Werbestelle voor tewerkstelling in Duitschland"*. Onze dagboekschrijver was verontwaardigd. *"Als er één mensch in Turnhout is die onder den oorlog oneindig veel heeft gedaan voor de bevolking, dan is het hij. Wat en hoe hij denkt en voelt, wat gaat dat die bende aan die de pretentie heeft al de Belgen een patriotieken thermometer onder den arm te moeten steken."* Spaenenborgh was de huisdokter van de familie Claes. Hij was niet politiek actief maar wel Vlaamsgezind.¹⁹

Ook voor de toen vijfjarige zoon Luc Claes (°1939) bleven de repressietaferelen levenslang bij. Hij getuigt in het familieboek: *"Van de bevrijding herinner ik me nog een soort stoet waarin 'zwarten' werden meegesleurd met een zeel om de nek o.a. een man in een militaire capote met een bottine aan de ene voet en een klomp aan de andere. Ik had eendeloze compassie met die sukkelaar en papa ook maar de mensen niet. (...) Nadien kwam er een periode dat het ons verboden werd op straat het lied 'Kempenland aan de dietje kroon' te zingen want als we dat deden zou men papa komen halen om hem in het gevang te steken. De wereld der grote mensen zat raar ineem."*

Drie jaar later werd Alfons Claes nog eens met de naoorlogse repressie geconfronteerd toen hij op 30 juni 1947 als getuige à décharge diende op te treden voor de krijgsraad in het Justitiepaleis in Brussel op het proces tegen Flor Grammens. De voorzitter van de krijgsraad was Guillaume Huybrechts, oud- substituut van de procureur des Konings in Turnhout.²⁰ Claes had les gegeven aan diens oudste zoon. Substituut-krijgsauditeur

---

¹⁸ Eind november opende de rijkswacht van Turnhout een onderzoek naar enkele leden van de verzetsbeweging BNB (Belgische Nationale Beweging) die gevangenen zouden mishandeld hebben.

¹⁹ Spaenenborgh was oorlogsvrijwilliger in 1914 en lid van V.O.S.

²⁰ "Hij was berucht en gevreesd. Hij deed mij altijd denken aan een inquisiteur. (...) Ik heb niet begrepen waarom deze man, die zelf een Vlaming was, zo hatelijk kon zijn tegenover Vlaamsgezinden. Hoeveel doodvonnissen zou hij uitgesproken hebben...", aldus Frans Van der Elst in: *De Bewogen Jaren. Mijn memoires 1920/1958*, Tielt, 1985, p. 120. Jan Verstraete typeert hem als "een man die geen blad voor de mond nam en cassant uit de hoek kon komen". J. Verstraete, *René Victor 1897-1984. Strijder voor het Vlaamse*

was Marc De Smedt, ook een oud-leerling en door journalist Louis De Lentdecker in zijn beeldrijke taal ooit getypeerd als “de meest gevaarlijke aanklager die de repressie ooit in een Belgisch uniform gestoken heeft.”²¹ Het getuigenis van Alfons Claes voor de krijgsraad was een evenwichtsoefening. In een giftige en dreigende sfeer legde hij moedig en objectief getuigenis af, helemaal in de lijn van de rechtlijnige figuur die we in het dagboek leerden kennen. Flor Grammens heeft dat optreden sterk gewaardeerd want na zijn vrijlating in 1950 is hij Alfons Claes hiervoor gaan bedanken.²²

De aantekeningen van Alfons Claes vormen een uniek tijdsdocument. Zij tonen aan hoe een Vlaams onderwijzer handelde en dacht in een turbulente tijd. Hij hield zich altijd ver van enige politieke actie maar had toch uitgesproken standpunten. Hij vertrouwde die aan zijn dagboek toe maar hield zich voor de rest gedeisd, zoals het grootste deel van de bevolking dat deed. Hier is bovendien een intellectueel aan het woord, die zijn teksten, die nochtans niet voor vreemde ogen bestemd waren, lardeert met Latijnse, Engelse en Franse citaten en schijnbaar moeiteloos fraaie volzinnen componeert. Onderwijzers waren toen mensen van niveau en hun beroep had een hogere maatschappelijke status dan vandaag. Marc Depaepe wees er op dat vele onderwijzers na de Tweede Wereldoorlog moeilijkheden kregen al was het maar omdat zij tijdens de bezetting hun ‘Vlaams-vrome’ aard aan de schoolkinderen hadden gedemonstreerd.²³ Een voordracht ten gunste van het Nederlands voor een culturele organisatie die te dicht bij de bezetter aanleunde was al voldoende om een sanctie op te lopen, zo leert het verhaal van Maria Claes. Nu de laatste ooggetuigen uit de oorlogstijd in een snel tempo verdwijnen, winnen andere eersterangsbronnen zoals dagboeken en geschreven getuigenissen nog meer aan belang. De geschiedenis van de Vlaamsgezinde onderwijzers en leraars – en daar mogen we Alfons, Aimée en Maria Claes bijrekenen – en hun invloed op de toenmalige maatschappij moet echter nog geschreven worden.

Egodocumenten zoals de *Historia familiae Claes*, kunnen hierbij, ook al zijn zij onvermijdelijk subjectief gekleurd, een waardevolle bijdrage leveren.

---

rechtsleven, s.l., 2018, p. 436.

21 L. De Lentdecker, *Flor Grammens 1899-1985*, Brussel, 1985, p. 84. In zijn boek *Tussen twee vuren, een felle aanklacht tegen de repressie* (Leuven, 1985, p. 150), slaat en zalft oud-verzetsman De Lentdecker: “Even berucht in de gerechtszalen, doch beschaafd, verstandig en knap was eerste substituuat van de auditeur Marc de Smedt (...) een talentrijk jurist en een gevaarlijk tegenstrever. Bij de incivieken was hij de boeman, de baarlijke duivel.”

22 E-mail van Luc Claes, 12 augustus 2019.

23 M. Depaepe, *Onderwijs. 1914-heden*, in: NEVB [...], p. 2250.